

ייצור הימונים במחצית הראשונה

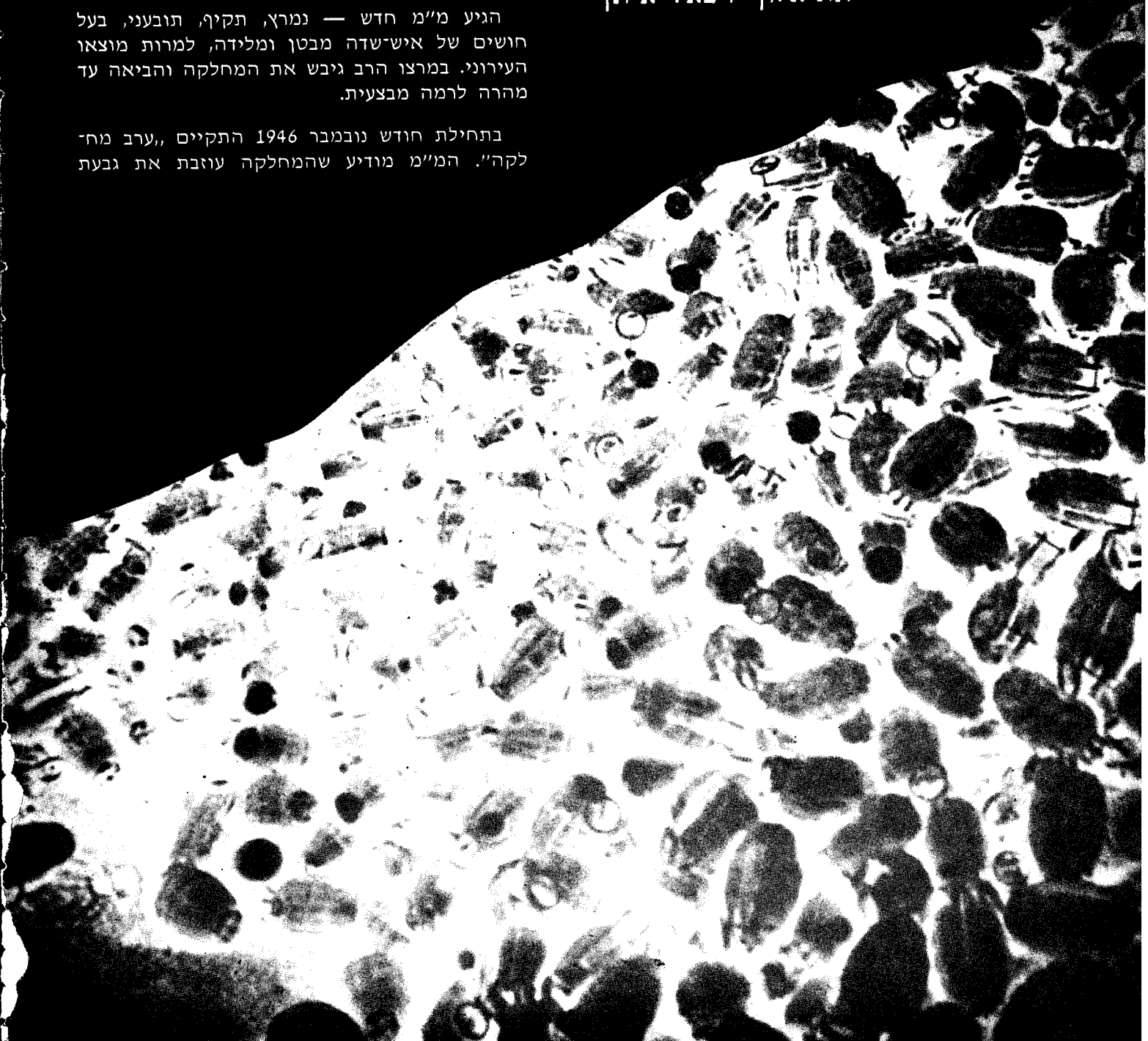
תת-אלוף רפאל איתן

לקראת שנת 25 של צה"ל כאשר תעשית הנשק שלנו יצאו לה מוניטין בעולם רוצה אני לתאר אחד מהמפעלים ליצור נשק של ה"הגנה" — אבי-אבות התע"ש של מדינת ישראל — מפעל ליציקת רימוני-יד מדגם "מילס". היה זה מפעל חרושתי של ממש, אשר טיפלו בו אנשי מקצוע בשטחים השונים של היציקה, ועזרה על ידם מחלקת פלמ"ח מפלוגה ז' של הגדוד הרביעי.

אמצע שנת 1946. בגבעת-השלושה התארגנה אז מחלקת פלמ"ח — סיירי המטה, כפי שכונו — מפלוגה ז'. חבורה זעירה, שעקב "ירקותם" בפלמ"ח כונו "צנחנים", כינוי שרמז לאנשים שכמו נפלו מן השמים.

הגיע מ"מ חדש — נמרץ, תקיף, תובעני, בעל חושים של איש-שדה מבטן ומלידה, למרות מוצאו העירוני. במרצו הרב גיבש את המחלקה והביאה עד מהרה לרמה מבצעית.

בתחילת חודש נובמבר 1946 התקיים, "ערב מח-לקה". המ"מ מודיע שהמחלקה עוזבת את גבעת

השלושה ועוברת לקבוצת משמרות שבשרון הצפוני ואף תתוגבר במספר, "צנחנים", מגויסים חדשים. נקבע מי יהיה את חלוץ המחלקה; איך יוקם המאהל במשק החדש. אנשי המחלקה דנו, בינם לבין עצמם, ב"רכוש" לסוגיו השונים (כגון גרבי צמר, אפודות), ש"יועבר" עמם.

ביום המיועד — 5 בנובמבר 1946 — יצאנו כחלוץ צפונה חמישה מאנשי המחלקה, באוטובוס, לקבוצת משמרות. עמוסים כל רכושנו בתרמילי-גב כבדים התחלנו לפסוע בדרך החולית המוליכה מן הכביש לעבר המשק.

לאחר הליכה מייגעת הגענו, ובלי שהיות התחלנו בהקמת המאהל.

למחרת הגיעו שאר אנשי המחלקה. לפנות ערב נקבעה לאחדים מאנשי המחלקה פגישה עם מן־דווא, שנחשב במבט ראשון מרכז המשק. עד מהרה נתברר שטעינו.

ללא הקדמות רבות, ו"ישר לעניין" פתח אותו גוץ עגלגל, הלבוש בגדי-עבודה כחולים, ואמר: "מחר בחמש בבוקר כולכם ליד הכניסה למתבן הצמוד לרפת; מי שיוציא מפיו מילה ממה שיראה שם מסכן את חייו. אל תשאלו שאלות. שלום."

סיים דבריו הקצרים והסתלק. נשארנו יושבים מופתעים קמעה מהמשטר וממשמעת-העבודה השר-רים במשק זה. לאחר שהוזהרנו שוב על-ידי המ"מ, שלא לדבר על הנושא עם יתר אנשי המחלקה, אלה לא שותפו בשלב זה בסוד, פנינו להמשך ארגון המאהל.

חבוי בלב פרדס ומשוקע באדמה עד קורות הגג, ראינו לפנינו למחרת עם שחר מבנה גדול ומפויח, שארובה קצרה ועבה מאוד בוקעת מתוך גגו.

אותו גוץ עגלגל קידם את פנינו, פתח פשפש נסתר בקיר המתבן והוליכנו בין עצי הפרדס לפתח במבנה; הולכים אנו אחריו, תוהים מה מצפה לנו בין כתלי אותו בנין.

כאשר הדלת הכבדה נפתחה מצאנו עצמנו בתוך אולם גדול, שרצפתו עפר ומתקנים מוזרים בעינינו בשני קצותיו.

עתה גילו לנו סוף-סוף במה המדובר, "מהיום והלאה, עד שנסיים את המכסה נפעיל כאן בית-יציקה לרימוני-יד חדישים. המכסה היא — מאה־אלף רימונים!"

בטרם התאוושנו מעצם הרעיון של עבודה במפעל לתעשיית נשק, ומכמות הרימונים, שנשמעה דמיונית לפי מושגינו באותם ימים, וכבר חולקו האנשים לתפקידים השונים: סינון חול לתבניות, בניית תבניות ניות-יציקה, הכנת חומר-גלם ליציקה, יצור תבניות לייצור החלל שברימונים (במלאכה זו עסקו הבנות), סיוע בהפעלת מכונת התבליטים (שייצרה את חלקיו הפנימיים של הרימון, כגון הפקקים ומחזיק הפתיל) ושאר עבודות שהענין תובעם.

יומיים עסקנו בהכנה לקראת יום היציקה —

יומיים של עבודה מפרכת שנמשכה מעלות השחר עד רדת השמש. היינו חסרי-ניסיון, והעבודה לוותה גם בהסברים וגם בגערות, אך מעבר לכל אלה המריצה אותנו ההרגשה שהנה אנו עושים משהו "ציוני" מאוד-מאוד.

במבנה עצמו היתה מקלחת, ואנו נצטוינו לצאת מהמקום בתום העבודה כשאנו נקיים ולבושים, "בגדי שבת", כדי שלא יוסגר לעין מנוסה, כי מקורו של הלכלוך שעל בגדינו לא בעבודה חקלאית.

אולם העבודה

האולם העיקרי היה מבנה מלבני משוקע בקרקע עד לגובה החלונות הצרים שהקיפו אותו מכל עבריו. בקצהו הדרומי שקתות בטון נמוכות, צמודות לקיר המבנה, ולידן המכונות, ארבע במספר, ברווחים שוים זו מזו. רצפת האולם מכוסה עפר שחור ושרוף. ליד הקיר המזרחי ערימת חול גבוהה, חול שחור ודביק, שממנו עושים את התבניות. בקצה האולם בצדו הצפוני, מוגבהת דיוטה, התופסת כרבע האולם לערך. צמוד אליה וקבוע ברצפת האולם תנור ההתכה; זהו מבנה-מתכת עגול, שתוכו מצופה לבנים, וממנו מזדקרות ארבע קרניים — פתחים לביקורת על הפסולת בשעת הפעלת התנור. הדיוטה שמעליו, שרצפתה מקבילה לפתח העליון של התנור, משמשת את מפעיל התנור: הוא עורך עליה את סלי-הגומי בהם חומר הגלם להתכה — פחם וחצץ — לפי מידה ומשקל. עליו להזין בהם את התנור בהתאם לקצב העבודה, תוך ציות לשאגותיו של מנהל העבר-דה, שחלקן, וביחוד המונחים המקצועיים, הושמעו בספניולית עסיסית. מתחת לרצפת הדיוטה, צמוד לתנור ההתכה, נמצא מעין חדרון קטן המשמש תנור-ייבוש לחומר שיוצרים ממנו את חללי הרימונים. יעודו המשני הוא חימום אברינו הקפואים בבוקרו של חורף; שם, בתוך תנור זה, מצטנפים היינו כולנו עד תחילת העבודה.

ההכנה ליציקה

"יום הכנה" פירושו עבודות הכנה ליציקה. עבודות אלה כוללות הכנת חומר-גלם ליציקה, במידה וב-משקל. החומר כולל גרוטאות מתכת, פחם וחצץ. עיקר עבודת ההכנה מתרכז בתבניות. ארבע המכונות, המוצבות ליד הכותל באולם המרכזי, מופעלות כל אחת על-ידי אדם אחד. למכונה, הניצבת על פן ברזל קבוע ברצפת בטון, שני חלקים עיקריים: אחד כולל את הכן ואת המשטח העליון שקבועים בו שמונה חצאי גופים של רימונים עשויים ממתכת מבריקה וגליל מתכת מחבר ביניהם; החלק האחר מופעל על-ידי ידית; ידית זו מרימה או מורידה מסגרת מתכת, הסובבת את חצאי הרימונים. המסגרת מותאמת לשני הברזלים הקטנים, הקובעים אותה לבל תזוז ממקומה.

הדיוטה העליונה משובצת סלי גומי, המונחים גם הם ברווחים שוים ובשורות ישרות; קרובים לפתח התנור הסלים המכילים את חומר-הדלק, ורחוקים יותר — אלה המכילים את חומר הגלם המתכת.

מלאכת ההכנה נסתיימה. תבניות חצאי-הרימונים מוסרות מהמכונות ומוכנסות ל"סליק" המיוחד להן. בעיני כולם מבט של סיפוק ושביעות-רצון. אפילו מפי מנהל העבודה נשמעת אנחה, שניתן לעתים לפרשה כהבעת-תודה. אנו מתקלחים ועולים למאהל המחלקה שבמשק.

היציקה

יום היציקה מתחיל השכם בבוקר. יורדים בריצה למפעל, דרך הפתח המוסוה שבמתבן ומחליפים בגדים (לאחר זמן קצר הגענו למסקנה שעדיף לרוץ ערומים, עטופים במעילים בלבד, כדי ל"הרויח" חמש דקות שינה, ולהתלבש בתוך תנור הייבוש השחור (המפויח).

מתקבצים באולם הגדול, והפעילות מתחילה. התנור הגדול מופעל; ביקורת סופית; הצאת ה"מומחים" לתוך התנור, מבעד לצוהרי הפסולת, ובעקבותיה הכרזה קולנית "מוכן!", או "לא מוכן!". סביב התנור פעילות רבה: בפתח אחורי, מוגבה במקצת וסתום בחול מוקשה, קודחים נקב; דרכו זורם החוצה חומר פסולת מבעבע, הנקרא בלשון המקצוע "עית", "שלכה".

הצצה חטופה נוספת מלווה שאגת-אימים של המנהל על בעלי התפקידים השונים להתייצב בעמדו-תיהם.

ראשית מתייצב המנהל עצמו מול פתח התנור; הפתח סתום בחול מוקשה ותעלת חימר קצרה מוליכה ממנו לכיוון האולם.

משני צדי הפתח ניצבים שני נושאים של דלי החר-מר, הצר למטה ורחב למעלה. הדלי מונח במעין חישוק מתכת, שמשני עבריו מוט ברזל; קצהו האחד של המוט רגיל, ואילו הקצה האחר מתפצל לשתי ידיות, שאדם עומד ביניהן ומחזיק את המוט בשתי ידיו.

לידם ולצד המנהל ניצב הבחור שהכין את אטמי החול מזבל הסוסים; אטמים אלה צורתם קונוס וקבועים בקצותיהם של מוטות עץ; הם ניצבים בשורה ישרה, נשענים אל דופן האולם; המוט התורן בידי הבחור, מוכן להגשה למנהל.

בידי המנהל מוט ברזל מחודד; הוא מעיף מבט אחרון על האולם ועליו, הניצבים סביב בדחילו. שאגה אחרונה, הסיגריה הכבויה עדיין באזית הפה, והמלאכה מתחילה: באריות שדים מנקב המנהל חור בפתח התנור שבקצה תעלת החימר. מתכת לבנה מבעבעת משם ונשפכת אל הדלי המוחזק על-ידי שני בחורים; כאשר הדלי מתמלא כדי שלושה-רבעים פולחת את האולם שאגה: "שטופר!" ואז מוגש למנהל מוט שבראשו אטם חול; האטם נתחב לפתח הת-

כאשר מותקנת המסגרת על המכונה, מרפדים את חצאי הרימונים באבקת-טלק ורודה וריחנית, מתוך גרב צמר. פעולה זו הכרחית כדי למנוע מהחול לדבוק בחריצים של גופי הרימונים. לאחר מכן מניחים נפה על-גבי המסגרת ושופכים לתוכה מעט חול מהשוקת. סינון קל, והרימונים מכוסים בשכבת-חול דקה ועדינה על אבקת הטלק. אחר-כך ממלאים את המסגרת בחול גס, ומהדקים היטב בפטיש-עץ — בתחילה בעזרת חלקו המחודד, ולאחר-מכן בחבטות של ממש. מדי פעם מוסיפים חול ומוסיפים לחבוט ולהלום עד שלבסוף, כאשר המסגרת מלאה והדוקה, מיישרים מלמעלה בעזרת ברזל-זווית ישר, ומפעילים את הידית. המשטח העליון, ועליו המסגרת, מופרד מחצאי-הרימונים והתבנית מוגשת לשולחן הביקורת. לידו ניצב עובד מאנשי המפעל, המבקר ובודק כל תבנית ותבנית; והיה וגילה פגם כלשהו בתבנית, מעביר עליה אצבע, שתיזערב, ופוסל אותה תוך פיזום שירים ודקלומים, כאומר, "זו ברכה לבטלה".

את החלל הפנימי של הרימון יוצרים על-ידי חול בתערובת משונה המכילה סוכר, דבק, עמילן וחול. צורתו צורת גליל מוארך המתעבה מעט בקצותיו. מלאכה זו נעשית על-ידי הבנות בסככה הצמודה לאולם המרכזי. את פרי עמלן יש ליבש ולהקשות בחדר החימום במשך הלילה שלפני היציקה.

נוסף על אלו היו פעולות הכרחיות נוספות כגון: הכנת דליי היציקה והכנת אטמים או "פקקים" מזבל סוסים וחול, המותקנים בקצותיהם של מוטות עץ, כדי לסתום את פתח התנור לאחר מילוי הדליים. בתום הכנת התבניות עורמים אותן קומות-קומות בשורות ישרות על רצפת האולם. לאחר שעברה התבנית את הביקורת, מנקבים בה שני נקבים, באמצעה; דרכם תזרום המתכת הלוהטת. כאשר מונחות התבניות זו על-גבי זו, שלושה זוגות, קושרים אותן כך שהנקבים יתאימו זה לזה. על התבנית העליונה מונח מעין משפך של חול מוקשה, עטוף במעטה פח עבה; דרכו תחדור המתכת לכל פינה בתבניות. בסיום יום העבודה נראה האולם כערוגה גדולה, יפה ומדויקת אשר שתולים בה מלבנים שחורים, שראשי משפכים בראשם.